

Entrevista amb Carme Arnau, responsable de l'edició d'Isabel i Maria, l'inèdit de Rodoreda

“Isabel i Maria' té un gran interès per al lector corrent”

A finals d'aquest mes, l'editorial Tres i Quatre publicarà *Isabel i Maria*, una novel·la que Mercè Rodoreda va deixar incabada. Carme Arnau, especialista en l'obra de l'escriptora de Barcelona ha treballat l'edició i parla ara de la importància d'aquesta nova obra.

On estava guardat el manuscrit d'Isabel i Maria?

—En una capsa arxivador, sense cap indicació. Això és el que era més estrany. A dins només hi havia, a banda del manuscrit, una carta que no sé si fa referència a la novel·la.

—¿Heu tingut molta feina per establir la versió final?

—Sí. Molta. No era inacabada en el sentit tradicional, sinó feta com unes rajoles, com un mosaic. A fragments. Confirma el que ella ens va dir a Dolor Oller i a mi en una entrevista. Ella deia que feia les novel·les per parts.

—¿Hi ha diverses versions d'un mateix fragment?

—En alguns casos, sí. Tota una part, la de la infantesa, té dues versions completes. Després, hi ha inicis de segones versions d'altres fragments.

—¿Ha pogut saber quina era la versió bona?

—Això, sí. Hi ha dues màquines d'escriure i la versió feta en la màquina més nova és la que he triat. En un apèndix s'hagés pogut donar la versió primitiva, però hauria estat molt feixuc fer-ho en una edició corrent com aquesta de Tres i Quatre.

—La gran pregunta del cas deu ser el per què no la va enllestir.

—Així és. I no tindrem mai una resposta. Jo dono una hipòtesi primera, és la matriu de la seva producció. La novel·la té dues parts, una escrita en punt de vista intimista i la segona, des de diferents punts de vista. La primera seria la matriu de les novel·les intimistes com *La plaça del Diamant* i la segona, la de *Mirall trencat*.

—¿No podria ser, a més, un assaig per trencar amb la seva obra anterior a la guerra civil, per desintoxicar-se de les seves primeres novel·les, de les quals renega?

—Pot ser. D'altra banda, per a ella, escriure és un calvari. Es desempallega de determinades situacions personals transportant-les a la literatura. Tenia necessitat d'escriure però no sabia com fer-ho. Busca el tema i l'estil una mica a les palpenes. Diria que en la Rodoreda hi ha dos aspectes. Els contes, que reflecteixen molt més directament experiències seves, i les novel·les, que per a ella eren un conte més difícil, més depurat. Ella el que vol fer primer és la novel·la de l'exili. Això ho va dir. L'acció d'*Isabel i Maria* se situa a París i a Bordeus i potser aquesta novel·la és la novel·la de l'exili que volia fer, però li surt el barri de Sant Gervasi i els problemes familiars. Allò que s'ha dit que el novel·lista no tria el tema, sinó que el tema tria el novel·lista.

—¿S'ha pogut saber quan la va començar i quan la va deixar?

—Jo diria que la va començar a meitat dels quaranta. I devia treballar-hi ben entrats els cinquanta. Però no va arribar a donar-li la forma acabada. No va enganxar totes les peces. A *La mort i la primavera* sí que hi ha les dates de quan l'acaba. Aquí no hi ha res. Darrere d'alguns full canvia els noms d'alguns personatges amb algun dibuixet i tot.

—¿Se sabia res d'aquesta novel·la?

—No. Ella no en va parlar públicament mai.

—¿I per la correspondència?

—Per la que jo he vist, no en parla. La versió seva és que no existia. Quan parla de la seva primera novel·la que va escriure a la postguerra diu que és *Jardí vora el mar*, i no és veritat. Hi havia aquest llibre. Ja sabem que els escriptors enganxen.

—¿Però no podria haver escrit *Jardí vora el mar* abans que *Isabel i Maria*? Si més no, va enllestir *Jardí vora el mar* abans.

—El cas és que escriu abans la novel·la de l'exili. En cartes a l'Anna Murià dels quaranta li diu que vol fer la novel·la de

l'exili i podria ser que aquesta novel·la de l'exili que no enllesteix sigui *Isabel i Maria*.

—Sobre el que no deu haver dubte és que es tracta d'un text escrit després de la guerra, després d'*Aloma*, quan la Rodoreda ja és la Rodoreda que ara tots coneixem, amb el seu estil tan personal, i no la Rodoreda d'abans de la guerra, ¿no?

—Sí. Recorda la Rodoreda d'alguns fragments de *La plaça del Diamant* i, d'altres, de *Mirall trencat*. Per això parlo de matriu. I també recorda uns textos que publica a *Serra d'Or* l'any 1982. Sí que és la Rodoreda de la postguerra amb el seu estil particular.

—¿Creu que, de la mateixa manera que es publica una novel·la que ella no va voler publicar en vida, perquè no estava enllestida, o pel que fos, s'haurien de tornar a editar els seus primers llibres, dels quals renega?

—Depèn del tipus d'edició. Si fos per a estudiosos, es podria fer.

—¿Isabel i Maria, novel·la fragmentària, té interès per la qualitat dels seus fragments o per la seva totalitat?

—La totalitat no hi és. Penso que té molts fragments interessants. I malgrat la fragmentació té interès perquè, al final, de vegades no cal explicar-lo tot, com diu Joyce. De fet és molt travat tot. Hi ha uns motius recurrents i unes imatges que es repeteixen. Un rellotge, unes cartes. Faltaria la construcció final. I alguns fragments són més arrodonits i altres, menys. Però en el fons té molt d'interès. S'hi veu el seu estil. Saps bé que és d'ella quan la llegeixes. Allò que dius que l'escriptor és l'estil;... n'hi ha que el tenen i altres, no, ella el tenia. La gràcia dels personatges populars, com la senyora Enriqueta, també hi és. Estudiant els seus papers, t'adones que és una novel·lista molt obsessiva, que sovint dona volta als mateixos temes i als mateixos escenaris.

—¿Apareix alguna obsessió nova, que

PRIMERA PART

EL CARRER DEL DESIG

L'OPERACIÓ

Crisantema.

El carrer del desig és el títol de la primera part d'*Isabel i Maria*, novel·la inacabada i inèdita de Mercè Rodoreda que publicarà Tres i Quatre. Oferim, en un avanç editorial, l'inici d'aquesta obra.

Avui que estic sola hauria de fer el que ja volia fer la meua mare: tirar una ampolla de sulfumant a la buganvília. I ho hauria de fer ara, que és la primera vegada que em sento com si fos la mestressa d'aquesta casa, després de quinze anys de netejar-la. «Vigili les teranyines, Crisantema.» «No deixi borra sota de la calaixera...» «Pensi que la cambra de la meua filla ha de ser sempre tal com ella la va deixar el dia que va anar-se'n...»... Si clavés un bon cop de destrala a la soca, la planta no patiria tant, però, ¡mare meua, quin daltabaix! Aquella tarda que la Maria la picava des del terrat amb una canya per fer caure les fulles seques... ¡quins crits que hi va haver!... Era el dia de Sant Lluís i aleshores encara es celebraven festes en aquesta casa. Havia vingut el notari de Badalona, l'advocat Cases i el llogater del carrer de Mallorca; el llogater havia dut un pastís rodó, cobert de xocolata esmicolada. Tots eren al menjador i la senyora Isabel, asseguda en aquesta butaca on ara estic asseguda, que és la més tova d'aquesta casa, explicava les seves fantasies. I la Maria em va venir a trobar a la cuina: duia un vestit de color de rosa i un llaç de color de rosa li feia papallona dalt del cap. I em va dir «Crisantema..., m'hauria de fer un favor perquè no em vegi i passar pel jardí, vagi al cobert de les eines i porti'm una canya, la més llarga que trobi ¡Ja veurà que riurem! Estic cansada de seure i de fer visita amb les mans

plegades i de semblar una mona disfressada... Em penso que mai més no haurà d'escombrar les fulles de la bungavília.» I li vaig anar a buscar la canya i ella que sí, que puja al terrat i comença a picar la buganvília de tort i de través i comencen a caure fulles, talment una pluja de paperets... I el senyor Lluís que s'aixeca i se'n va veure què passa, i no sé què devia passar, però al cap d'una estona el senyor Lluís va entrar a la cuina amb la canya, tot emmurriat, i em va dir: «Vagi a desar aquesta canya.» I quan la vaig haver desada i ja tornava a ser a la cuina eixugant les copes de cristall amb molt de compte, va entrar la Maria i ja no duia el llaç al cap i tenia el vestit esquinçat de la vora a la part de davant. I vam riure perquè vam sentir el notari de Badalona que deia: «Es molt bufona la seva nena, senyora Isabel... I serà molt bonica». I la senyora Isabel, que aquell dia s'havia posat el xal de les roses a les espatlles, contestà: «¡Vol dir, senyor Roig, vol dir?» Quines comèdies els que no han de treballar... Com si jo en fes gaire per escombrar i escombrar la fullaraca i empaitar els dragons que s'amaguen darrera d'aquest tou de fulles maleïdes. Un dia n'agafaré un i els el ficaré a l'armari, a veure si els ho resega tot... I les vespes, que sembla que es tornin boges quan està florida. «Es com si la casa es tornés vermella per tot el que passa a dins», que diu la senyora Enriqueta.

El primer dia que vaig entrar en aquesta

casa per ajudar la meua mare a rentar els plats —perquè aquell dia la meua mare em va dir: «Crisantema, estic molt cansada. He demanat permís a la senyora Isabel perquè et deixi venir a ajudar-me»—, em vaig quedar un moment encantada davant de l'heura que estava tota florida i una vespa em va picar al coll, i quan anava a arrencar en plor, perquè era petita i tot m'amoïnava, la meua mare em va clavar un pessic i em va dir: «¡Calla!» I la senyora Isabel, que s'estava asseguda com una figura, em va fer acostar i em va donar un copet a la galta. «Ah, és la coixeta...» I la meua mare em va dir: «Digues: ¿com està, senyora Isabel?» I jo vaig dir: «¿Com està, senyora Isabel?» I la senyora Isabel va contestar: «Molt bé, gràcies. ¿I tu?» «Es una mica aturada», va dir la meua mare. I em vaig tornar vermella, i quan ens en vam anar la senyora Isabel em va regalar tres caramels de menta.

Es clar que, d'ençà que la Maria va marxar, la senyora Isabel em fa una mica de pensa; però és molt de la comèdia, ella. Quan vaig explicar la història del fil a la meua cunyada, no se la volia creure. «¿Però el treu i el posa, el fil?» «Sí —li vaig dir—. El treu i el posa...». Ho fa mig d'amagat, però a mi no se m'escapa res: és un fil blanc de l'última enfilada d'agulla que la seva filla va enfilejar per cosir-se el tirant de la combinació que se li va descosir despenjant roba de l'armari per posar-la a la maleta. Aquest bocí de fil va

desconeguin els seus lectors?

—No. És la Rodoreda de sempre: mitificació de la infantesa, el fracàs de la vida, la família trencada, hi són. Potser l'ambient d'una pensió de París on hi ha personatges no rodoredians, en mostra la intenció de descriure amb objectivisme la pensió, és aquí menys rodorediana. Ella és una novel·lista obsessionada amb el pas del temps i com el pas del temps fa canviar les persones.

I un tema constant des d'*Aloma*, és la vida com a fracàs. Per això et deia que

és una autora molt obsessiva.

—Ara que ha treballat amb manuscrits seus deu d'haver pogut comprovar de quina manera treballava la llengua.

—On es veu un treball extraordinari és a *La mort i la primavera*. És treballat al mil·límetre. Paraules, repeticions, tot retocat i molt apamat. Aquí està tot escrit de forma més planera. Veus, això sí, la diferència entre la primera versió i la segona. Pel que fa a la llengua, veus que l'important és el català que es parlava al seu barri, una llengua molt rica i molt vi-

tal, a vegades incorrecta, però que reproduceix el parlar del seu barri. Per això, després de la guerra, no volia viure a Barcelona. Ja no la trobava tan catalana com abans. Mercè Rodoreda juga amb una llengua que té l'expressivitat, la vivor de ser una llengua parlada. Aquesta és la riquesa de molts personatges seus. Els veus viure a través de la forma que tenen de parlar. Perquè parlar és una manera de viure.

—¿Isabel i Maria pot servir com a lectura corrent o tindrà només atractiu per

quedar enganxat en un cantell del sofà —el sofà de davant la caixa gòtica, a la saleta de confiança. Quan hi he de fer dissabte, el fil desapareix; quan he acabat de fer dissabte, el fil hi torna a ser, i sempre caragolat de la mateixa manera i amb un cap penjant avall que, amb l'aire que un fa entrant i sortint, es gronxa. ¡Que se'n poden tenir, de manies, quan un passa el dia en vaga!...

Si ara em poguéis veure, ¿què deuria dir? Si no fos tan ensopit, ¡ja està bé, ja, fer de senyora! «¿Crisantema, em vol ver una tasetta de cafè?... No me'l serveixi massa calent..., ja sap com m'agrada.» «¿Crisantema, em vol cordar el vestit?» I la casa cau, és clar. És una casa per a dues minyones, i dues minyones que no parin en tot el dia. Almenys la Maria m'ajudava a treure la pols i li agradava anar a com-

prar. Em penso que se'n va anar per no sentir la cançó de l'oncle: «Un cèntim és un cèntim». ¡I aprofita per aquí i estira per allà i escatima i retalla! I això és gent rica. I sempre baralles amb els llogaters i plets i raons. Aquell dia, quan la senyora Enriqueta va baixar de treure la roba del lleixiu i es va haver d'esperar perquè la paguessin, des d'aquí vèiem el quadre: el senyor Lluís i el llogater que fa nines ja

la curiositat dels lectors i admiradors de l'autora?

—Penso que una persona corrent la pot llegir i interessar-se, independentment que sigui una novel·la inacabada, pel plaer de la lectura. Els personatges estan arrodonits. Interessarà al lector corrent més que *La mort i la primavera*, pel seu estil més col·loquial, més parlat.

—*¿El canvi d'una novel·lista de poca volada a escriptora més ambiciosa que fa durant la guerra, s'ha explicat mai?*

—Penso que és un procés de conscien-

ciació i professionalització. Ella deia que quan va començar creia que amb una màquina d'escriure n'hi havia prou. I es va adonar que el que havia escrit no valia per res. Després, era un època, els anys trenta, que es publicava molt.

—*Poiser, de més jove, era, com a persona, més frívola. ¿Això ho podria explicar, també?*

—En aquella època tenia aquestes ganes de divertir-se i frivoltitzar i *épater* i escriure anava dins d'aquesta història. El director d'un diari li va dir, recorda ella,

primer visqui i després escriu. Potser explicaràs la primera experiència, però després li donaràs un altre sentit. Això es veu molt clar a *Isabel i Maria*. Primer vol fer la novel·la de l'exili i després torna a la seva experiència familiar.

—*Les flors tenen una importància cabdal en la seva obra. ¿Què són les flors per a la Rodoreda?*

—És la seva infantesa i, per tant, una identitat. L'època que tenia una identitat i que desconeixia el fracàs. Pel fet de ser nen, ignores aquesta visió negativa del

havian baixat discutint de dalt del despatx i, quan van ser al jardí, van començar a barallar-se de debò. El llogater, que és un home gros i pacífic, estava tot vermell de cara, com si s'anés a ferir, i els ulls li sortien del cap, i cridava; «¡No senyor, i dic que no! No me n'aniré encara que vingui la policia i me'n vulgui treure a rossegons». I el senyor Lluís, molt dur i a cada moment eixugant-se el front amb el mocador, li deia que si es volia quedar havia de pagar més. I la senyora Enriqueta m'anava fent senyes amb el cap, com volent dir: «¡Mare de Déu, quin home!». I el llogater deia: «Serà la meua ruïna. Vostè no ignora la meua situació, senyor Roca; li asseguro que si em treu en aquest moment, que és quan necesito produir més perquè s'acosten Nadal i els Reis, serà la meua ruïna». I el senyor Lluís va perdre la paciència i l'anava empenyent cap el reixat i li deia: «No exageri, que tots ens coneixem. Vostè vol fer els negocis a la meua esquena, ¡i això, de cap manera!». I no vam entendre què li contestava el llogater perquè ja era a la banda de fora, però el senyor Lluís cridava: «¡Amenaces, no! Miri que amb aquest martell no s'hi piqui els dits, vostè. ¡Apa, vinga! ¡S'han acabat els miraments!...» I tancà amb tanta de fúria, que la campana que no fa servir des que van posar el timbre va repicar.

I mentrestant la senyora Isabel va posant i traient el fil... Vul dir ara, perquè aleshores, quan va passar això del fabricant de nines, la Maria encara no havia marxat. Però la senyora Isabel ja tenia manies. Per aquell temps li va començar la mania de viure a les fosques: no volia claror. «¡Crisantema, em vol ajustar la persina? Ajustila per la banda de fora, així no em refredarà la cambra.» I un dia em va dir, amb la cara tot compungida: «¡Què queda de

mi? Quan em veig aquestes mans..., se m'han fet velles de pressa. Pels anys que tinc no hauria de tenir les mans tan lletges... Vostè era molt petita quan jo em pentinava amb els cabells enlaire perquè se'm veïes el coll... I què queda del meu coll... Tiri la cortina; ajusti la persina. Només voldria que hi hagués dies núvols...» ¡Santa comèdia! ¡Com si no ens passés a tots, que ens anem fent vells!...

¡Si em poguessin veure asseguda en

aquesta butaca tanta estona, què dirien? El senyor Lluís sobretot: «¡Què hi fa aquí tan ben repapada? ¡Que mira el paisatge?» I jo diria, sense alçar-me. «Si senyor, justament. Miro el paisatge, perquè fa quinze anys que el tinc davant i encara no sé com és. Encara no sabia que és veïes aquest tros de cel i els arbres del jardí i totes les penjarolles de la bungavília. I si ho sabia, no l'havia vist mai asseguda; només l'havia vist dreta o agenollada.» I ell diria tot estrenyent-se el nus de la corbata —encara porta les corbates del seu germà, que va morir fa vuit anys—. «¡No se'n dóna vergonya, amb la feina que hi ha per

fer? ¡Que una veu que el jardí està sec amb el vent d'aquests darrers dies? I ja no sé com dir-li que regui el testos a poc a poc, si no tota la terra salta a fora...» I jo li contestaria: «¡Amb aquest vent vol que regui? ¡Que no veu que apuntaré per regar una planta i el vent se m'endurà l'aigua una hora lluny?» I de moment callaria, rumiaria una mica i tornaria a la càrrega. La ràbia que deu tenir, amb tots els diners que haurà que desembutxacar per l'operació. Els metges diuen que una operació d'apendicitis és molt senzilla. I és el que jo vaig dir-li per desencaparrar-lo quan em va fer saber que havien d'operar la senyora Isabel, que ja va venir mig malalta de Badalona. I em va contestar: «Senzilla, però cara». I no vaig afegir res més. Muts i a la gàbia i que s'apanyin.

I amb la mandra que tinc, ara hauré de començar a preparar el sopar i després portar-l'hi. Tot s'ho carrega la Crisantema. Això que la senyora Enriqueta es va oferir i va oferir el seu fill que, pobret, ja fa tres setmanes que no treballa: «Disposi, senyor Lluís. Si una servidora li puc ser útil, ja ho sap. I el noi també estarà molt content si li fa fer algun recado». I el senyor Lluís li va donar les gràcies. ¡I, mentrestant, la Crisantema que vagi amunt i avall! I quan li portaré el sopar, és com si el sentís, farà la mateixa cançó d'ahir: «Vagi, vagi, Crisantema, —anirà dient—, no s'entretengui. ¡Ja m'ha dut la llista? ¡A veure els comptes?» I llegeix la llista encastat al balcó perquè, generalment, quan arribo encara no han encès el llum. Al cap d'una bona estona es gira, em mira i comença: «¡Aquella misèria de bistec d'ahir, cinquanta cèntims? Vostè no sap comprar. ¡Més que no pas vostè!» I la senyora Isabel amb la cara blanca com un llençol i ...???

món i et sents el centre de tot.

—*¿El paper d'Obiols va ser tan determinant a la seva carrera? Quan escriu Aloma, Obiols no hi era.*

—Penso que sí que és molt important. Sempre ho és molt si tens una persona que t'aconselli si és, com l'Obiols, una persona de gran cultura literària. Ella m'explicava que quan eren a Llemotges, Obiols li feia traduir del llatí. Suposo que sí que va ser important com a introductor d'una sèrie d'autors i d'un gust literari.

—*¿La consideració de les seves obres*

no ha variat gaire en el temps, oi? Normalment, hi ha una coincidència sobre la prevalència d'uns textos sobre un altres.

—Ha tingut uns valors bastant estables. Potser és que som una mica rutinaris tots. —*¿Jardí vora el mar és, al vostre entendre, el seu llibre més fluix?*

—A mi no m'agrada gaire *El carrer de les Camèlies*. El *Jardí vora el mar* m'agrada potser més que *El carrer de les Camèlies*. Però tot això és molt subjectiu. Mercè Rodoreda no té el seu llibre

horrorós, com altres grans autors. Tots tenen una qualitat.

—*Potser pel fet d'haver renegat del primer període l'obliga a esmerçar-s'hi més, a no baixar el llistó, per distanciar-se del tot d'aquella etapa d'immaduresa.*

—Sí. I penso que també era molt crítica de si mateixa. A més, no tenia pressa per publicar i això és molt important. Després de la guerra, volia fer una entrada de cavall sicilià a la literatura catalana i per això es prepara bé.

Lluís Bonada